

УДК 719:711.27 doi: 10.31650/2519-4208-2019-19-156-170

РЕКОНСТРУКЦІЯ ЕТАПІВ МІСТОБУДІВНОГО РОЗВИТКУ МІСТЕЧКА РАШКІВ**Литвинчук І.В.**, кафедра архітектури та реставрації*НУ «Львівська політехніка»***Бевз М.В.**, кафедра архітектури та реставрації*НУ «Львівська політехніка»***Рибчинський О.В.**, кафедра консервації пам'яток Люблінської політехніки*Люблінська політехніка*

Анотація. У статті розглянуто розвиток укріпленого поселення Рашків, розміщеного у Середньому Подністров'ї. Зроблена спроба реконструкції найважливіших етапів його містобудівної біографії XV-XVIII ст. Автори базуються на нових дослідженнях у світлі щойно виявлених джерел. Систематизовано історичну хронологію найважливіших подій, які вплинули на формування оборонних властивостей та урбаністичного середовища Рашкова. Протягом XV-XVIII ст. виявлено чотири основних містобудівних періоди – це литовський форпост Караул у вигляді оборонного замку рондельного типу, далі – місто-фортеця Замойських з укріпленням середмістям, потім – уфортифікування передмість і нарешті – торгово-ремісничє містечко без оборонних функцій. На кожному з етапів зроблена спроба гіпотетичної локалізації окремих елементів міста – укріплень, історичних шляхів, вуличної мережі, громадських та сакральних домінант. Автори залучають всі наявні вихідні дані для аналізу – архівні джерела, історичну та сучасну картографію, топоніміку, натурні обстеження, опитування, опрацьовуються іконографічні джерела. В статті також обґрунтовується цінність та необхідність збереження історично сформованого планування Рашкова, зокрема під впливом розвитку оборонних стратегій свого часу.

Ключові слова: місто Рашків, Поділля, Дністер, міські фортифікації, замок, городище, урбаністичний розвиток, XV-XVIII століття.

РЕКОНСТРУКЦІЯ ЕТАПОВ ГРАДОСТРОИТЕЛЬНОГО РАЗВИТИЯ ГОРОДА РАШКОВ**Литвинчук И.В.**, кафедра архитектуры и реставрации*НУ «Львовская политехника»***Бевз Н.В.**, кафедра архитектуры и реставрации*НУ «Львовская политехника»***Рыбчинский О.В.**, кафедра консервации памятников Люблинской политехники*Люблинская политехника*

Аннотация. В статье авторы рассмотрели развитие укрепленного поселения Рашков, расположенного в Среднем Поднестровье. Сделана попытка реконструкции важнейшие этапов его градостроительной биографии XV-XVIII вв. Авторы основываются на новых исследованиях в свете вновь выявленных источников. Проведена систематизация исторической хронологии важнейших событий, которые повлияли на формирование оборонных сооружений и урбанистической среды Рашкова. В течение XV-XVIII веков выявлено четыре основных градостроительных периода – это литовский форпост Караул в виде оборонительного замка рондельного типа, далее – город-крепость Замойских с укрепленным центром города, затем – укрепление пригородов и, наконец – торгово-ремесленный городок без оборонной функции. На каждом из этапов сделана попытка гипотетической локализации отдельных элементов города – укреплений, исторических путей, уличной сети, общественных и сакральных доминант. Авторы привлекают все имеющиеся исходные данные для анализа – архивные источники, историческую и

современную картографию, топонимику, натурные обследования, опросы, прорабатываются иконографические материалы. В статье также обосновывается ценность и необходимость сохранения исторически сложившейся планировки Рашкова, в частности, под влиянием развития оборонных стратегий своего времени.

Ключевые слова: город Рашков, Подолия, Днестр, городские фортификации, замок, городище, урбанистическое развитие, XV-XVIII ст.

RECONSTRUCTION OF THE STAGES OF URBAN DEVELOPMENT OF THE CITY OF RASHKOV

Lytvynchuk I.V., department of Architecture and Restoration
NU "Lviv Polytechnic"

Bevz M.V., department of Architecture and Restoration
NU "Lviv Polytechnic"

Rybachinski O.V., department of Conservation of Monuments of Lublin Polytechnic
Lublin Politechnika

Summary. In this article, the authors considered the development of the fortified settlement Rashkov which is situated on the Middle Dniester. An attempt was made in reconstruction of the most important stages of its town-planning biography of the XV-XVIII centuries. The authors based their research on the newly identified sources. The systematization of the historical chronology of the most important events has been systematized, which has influenced the formation of the defensive structures and the urban environment of Rashkov. In the course of the XV-XVIII centuries, four major urban planning periods were identified: the Lithuanian fort Karaul in the form of a defensive castle which was made as rondell type, further – Zamoyski's town fortress with a fortified downtown, then - the fortifying of the suburbs and, finally, there is a trade and handicraft town without any defense function. At each stage, an attempt was made to hypothetical localization of separate elements of the city - fortifications, historical paths, street planning system, civil and sacred dominants. The authors draw on all available source data for analysis - archival sources, historical and contemporary cartography, toponymics, field surveys, surveys, and iconographic materials.

Remains of the 1st period represent today ruins of earth shafts under the fortress. This hillfort is monument of archeological heritage and it is protected by state. Ukrainian historic M. Grushevski connects appearance of the fort here with necessity of defense a river crossing and trading way as well. From the 2nd period we have today just two preserved bastions of the early of 17th century and some relicts of urban planning system, for example, part of historical market square.

The article also substantiates the value and necessity of preserving the historically developed plan of Rashkov, in particular, under the influence of the development of defense strategies of his time.

3rd period was graphically reconstructed hypothetical in many ways to a greater extent because we have not enough materials to constant definite model of urban development on this period. Research is based on historical topographic works 17th and 18th cent and just in the early 19th century we have more detailed historical plans at last to make more far reaching hypothesis. Using historical photo of early 20th century, authors succeeded in discovering historical determined rhythm of urban environment in Rashkov. Unfortunately, it is disappearing now due the physical ruining of historical substance of old town and reconstruction according present-day inhabitants' imagines about country house or summer cottage.

The present results are significant in elaborating of historical and reference architectural plan of village, registration newly founded objects of cultural heritage as monuments of architecture and urban planning, archeology, history and nature. New master plan of Rashkov

urban development should be based on our complex architectural and urban planning research to preserve cultural legacy of Raskov and use it for modern economical and tourist revival.

Keywords: town of Rashkov, Podillia, Dnister, urban structure, fortification, castle, settlement, urban development, 15-18th century.

Стан проблеми. Аналіз результатів попередніх досліджень. На сьогоднішній день комплексних історико-архітектурних досліджень Рашкова не проведено. Суттєвою проблемою є брак історичних актових документів, частина з яких була оприлюднена ще у другій пол. XIX ст., а оригінали втрачено під час Другої Світової війни. Єдиною змістовною працею, присвяченою Рашкову, є стаття Володимира Антоновича з 1897 р. «Нѣскольکو данныхъ о землевладѣніи въ южной Украинѣ въ XV столѣтіи» [1], в якій подається нарис історії містечка зі спробою локалізації литовського замку Калаур (Караул). Фігурує згадка про Калаур і в праці Молчановського з 1885 р. [2]. Долучився до теми історії литовського Рашкова-Караула М. Грушевський в ході підготовки рецензії на згадану вище статтю Антоновича [3]. Інформацію краснавчого характеру про Рашків видавали Гульдман, Сицинський, Білінський та Ліпінський, д-р. Антоні (Й. Ролле). «Słownik Geograficzny» помилково датує Рашків XVII ст. [4]. Матеріали про вивчення історико-культурної спадщини Рашкова українськими вченими у міжвоєнний період не знайдені. Після прилучення українського Придністров'я до Молдавської РСР історичне надбання Рашкова було виокремлено з польського та українського контекстів і, як наслідок, призвело до низки неточностей у трактуванні об'єктів культурної спадщини. Так, радянські молдавські археологи Кетрару та Хинку вважали відкритий ще В. Антоновичем у 1888 р. замок Караул укріпленням російської армії 1711 р., яка форсувала Дністер для допомоги молдавському господарю [5]. Про абсурдність цього твердження йтиметься далі. Замок Караул був прилучений до сусідньої Катеринівської сільради і в відомостях про Рашків більше не фігурував. Крім того, розробка архітектурного опорного плану Рашкова у 1970-х роках державним проектним інститутом «Молдгипрограждансельстрой» у Кишиневі велась без урахування всієї історичної спадщини. На його опорному плані позначені лише дисперсно розташовані об'єкти барокової архітектурної спадщини XVIII ст., а дисгармонійні об'єкти радянського періоду у історичному середмісті позначено як «имеющие архитектурные достоинства», історично цінна та рядова забудова у більшості випадків пропонується під демонтаж. Відповідно до цього опорного плану у 1975 році було опрацьовано новий генплан села [6] та детальний план центральної частини. Розробники планів Островський В., Постоева В., Родіонова Т., Дубровська О., очевидно, нехтували історичною спадщиною містечка. На щастя, цей генплан не був реалізований, а з розпадом СРСР і утвердженням в Рашкові влади не визнаної Придністровської Молдавської Республіки усілякі роботи з дослідженнями архітектурного середовища Рашкова теж припинилися.

Розробка наших гіпотез стосовно розвитку Рашкова спирається на роботи вітчизняних вчених С. Кравцова [7], М. Бевза [8; 9], О. Рибчинського [10; 11] та сформульовані ними теоретичні принципи ідентифікації історико-урбаністичної структури міст та містечок Західної та Правобережної України. Враховуючи знаходження Рашкова в єдиному культурному просторі з наведеними територіями та колонізаційні рухи з заходу на схід та з півночі на південь у XV-XVIII ст. на території України, наше дослідження будуватиметься на розроблених у вищезазначених працях методиках.

Мета статті: реконструювати процеси урбаністичної генези містечка Рашкова у XV-XVIII ст.

Вступ

Історичне містечко Рашків де-юре розташоване на території Придністровського регіону Республіки Молдова (де-факто – контролюється не визнаною Придністровською

Молдавською Республікою) у Кам'янському районі на лівому мальовничому березі Дністра (рис.1.). До другого поділу Речі Посполитої було її прикордонним форпостом на межі з турецькою Молдавією. Закладене ще у XV ст. великим князем Вітовтом, здобуло міський статус за часи володіння Яна Замоїського наприкінці XVI ст. Його син, Томаш, уфортифікував містечко за проектом Андреа дель Акви на початку XVII ст. Російська імперська влада наприкінці XVIII ст. позбавляє Рашків міського статусу, а за радянських часів Рашків стає звичайним селом. Це все призводить до занепаду центральної історичної частини. На сьогодні стає актуальним відчитання біографії архітектурно-містобудівного середовища цього містечка та ідентифікація його автентичних елементів.

Рис. 1. Ситуаційний план розташування Рашкова

Виклад результатів дослідження

Аналіз хронології основних історичних подій за архівними джерелами

Таблиця 1. Хронологія основних подій

Рік	Події	Власність	Тип укріплення
1402/1411 ¹	Перша згадка про Караул, заснований Великим Князем Литовським Вітовтом [14, с. 330–331; 15, с. 111-115; 16]	Державна (Велике князівство Литовське)	Castra (замок)
1442	Передача Каравула з Рашковом польським королем Владиславом III Теодорику Бучацькому ²	Приватна (Теодорик Бучацький-Язловецький)	—/—
1545	Розбудова Рашкова	Приватна (Грицько Чечель)	Не встановлено
1590-ті	Придбання Яном Замоїським	Приватна (Ян Замоїський)	Замок-резиденція+осада (поселення)
1600	Захоплення Рашкова та замку Константином Острозьким	Приватна (кн. Василь Костянтин Острозький)	—/—
1617	Добровільне знищення Рашкова та замку поляками	Приватна	Зруйновано

¹ Молчановський заперечує що дату, датуючі його 1432 р. [2]. Таке ж датування підтверджує Грушевський [3] і більшість сучасних дослідників. Хоча, до 1432 р. замок Караул згадується як мінімум вже у літописі Длугоша про візит Короля Владислава Ягайла до прикордонних фортець [12]. Оскільки серед подільських міст у документі про викуп Поділля у Вітовта Ягайлом від 1395 р. Караула не зустрічаємо [2; 13], можна встановити хронологічні межі його побудови якраз між 1395 та 1411 р.

² Грушевський вважає володіння Калауром Теодорика Бучацького номінальним [3].

	за вимогою турків	(кн. Олександр Острозький)	
1625	Уфортифікування міста за проектом Андреа дель Акви слугою Т. Замойського Юрієм Тржицьким	Приватна (Томаш Замойський)	Дерев'яний замок, земляні бастіоніві міські фортифікації
1633	Знищення фортифікацій військами Абаза-паші	--/--	--/--
1634	Відновлення фортифікацій, вимога султана Мюрада IV знести фортеці Рашків, Ямпіль та Могилів [17, с. 150-151]	--/--	--/--
1646	Нагорода урядника Юрія Тржицького від Томаша Замойського за багаторічну працю у розбудові Рашкова [1]	--/--	--/--
1648	Входження Рашкова до Брацлавського полку	Приватна (Ст. Конєцпольський (де-юре)/Тимош Хмельницький (де факто)	--/--
1652	Шлюб Тимофія Хмельницького з Розандою Домною		--/--
1665	Взяття Рашкова козацьким гетьманом Петром Дорошенком	Приватна (Ст. Конєцпольський (власник)/Розанда Домна Хмельницька (заставне володіння)	--/--
1671	Взяття Рашкова гетьманом коронним Яном Собеським		--/--
1675	Взяття Рашкова Ібрагім-Пашею [18, с. 136], згадка про оборонний монастир [18, с. 106-107]		--/--
1699- 1703	Повернення Рашкова до Польщі за умовами Карловицького конгресу	Приватна (Кн. Конєцпольські)	--/--
1711	Придбання Рашкова родиною кн. Любомирських	Приватна (Кн. Любомирські)	--/--
1728	Відновлення міських укріплень урядником Любомирського, Михайлом Рогузьким	Приватна (Юрій Любомирський)	«мури»
1734	Повстання гайдамаків на чолі зі Савою Чаленком	--/--	--/--
1749- 1786	Будівництво вірмено-католицького костелу коштом ксьондза Кшиштофовича	Приватна (Станіслав Любомирський)	Занепад фортифікацій
1769	Останній напад кримських татар на поселення вздовж Дністра, руйнування Рашкова	--/--	
1778	Будівництво української православної церкви св. Трійці за ініціативою київського священника Палюховича	--/--	
1780-ті	Будівництво нової кам'яної греко-католицької церкви Покрова Пресвятої Богородиці	--/--	
1792	II розділ Речі Посполитої, перетворення Рашкова на містечко	Приватна (Олександр Любомирський)	
1796	Викуп Катериною II Рашкова в державну казну	Державна (Російська імперія)	
1801	Передача Рашкова Волинському наміснику Тутолміну. Знесення Успенської та Вознесенської церков, відселення вірмен	Приватна (Олексій Тутолмін)	
1860	Продаж Рашкова Барчевським	Приватна (Собеслав Барчевський)	
1913	Будівництво земської школи	Приватна (Павло Юр'євич)	
1924	Створення Молдавської АРСР у складі України	Власність скасовано	
1929	Створення колгоспу «Труженик», примусова колективізація, репресії		
1940	Скасування МАРСР, приєднання регіону до МРСР		
1967	Будівництво ДК		

1990-ті	Відновлення і відкриття православної Троїцької церкви та римсько-католицького костелу св. Каєтана		
---------	---	--	--

Локалізація замку Калаур XV ст. та селища Рашків

Вважається, що замок Калаур на Дністрі заснував Великий князь Литовський Вітовт для охорони південних кордонів своєї держави. Замок вперше відкритий Олександром Яблоновським наприкінці XIX ст. [1; 19, с. 11]. За його інформацією у 1888 р. сюди здійснив наукову експедицію В. Антонович, який описав залишки укріплень у своїй статті [1]. Далі ним був знайдений та оприлюднений документ – виписка з Вінницьких городських книг 1580 р., яка підтверджувала спадковий зв'язок фортеці Калаур (Караул) і селища Рашкова, що виникло як посад при фортеці. Розташування замку саме на цьому місці було обумовлено наступними чинниками – наявністю тут броду через Дністер і, відповідно, переправи та скелястого неприступного мису³, з якого відкривається чудовий вид на долину Дністра. Саме на розі цього мису і збудували фортецю. Її земляні укріплення – вал та рів йшли півкільцем з напільної сторони, на рогах прямокутника фортеці розташовувались ронделі – масивні круглі бастеї. Замок, як очевидно з його назви⁴, виконував суто спостережну функцію і не був розрахований на довготривалу облогу чи штурм.

Цікаво, що у 1442 р., коли Поділля зайняли поляки, Калаур разом з Качибеем (Одеса) та Чорним городом були віддані у пожиттєву власність Теодорику Бучацькому-Язловецькому з наказом відновити фортифікації [20; 21, с. 25], що, очевидно, не було здійснено, оскільки у 1469 р. Каравул у акті розподілу маєтків Бучацьких згадується лише як село без жодних фортифікацій [22, с. 330]. У 1564 р. Каравул разом зі згаданими поселеннями фігурує у списку спадкових земель Язловецьких [23, с. 363], хоча фактично ним тоді володіли Чечелі-Сідімуртовічі як мінімум з 1545 р. [24], які потім продали його Яну Замоїському.

Залишки фортеці зафіксовані на окомірній зйомці С. Коваленка у 2006 р. Ширина земляного валу 10-12 м, висота до 5 м. Стан городища незадовільний, воно знаходиться під лісом, коронка валу зруйнована пізнішими перекопками та норами тварин, краї хвилясті, вал дуже оплив. Рів майже не зберігся. На північно-східній ділянці є прохід, який нівелює вал по всій висоті. Після видалення дерев і чагарників городище може бути досліджено стаціонарно [25, с. 18].

Щодо розташування самого поселення, то точно встановити його не вдається. Припускаємо лише, що воно розташовувалось на місці центральної частини теперішнього Рашкова. Така версія має опосередковані підтвердження – на березі ріки, біля переправи, вздовж торгових шляхів, в долині Дністра та Рашківки розташування поселення було найбільш зручним, а видовжена ринкова площа, що зберігалась ще у XIX ст., була характерна для поселень XV-XVI ст., які успадковували принципи руського права (рис. 2).

³ В наші дні мис називається Червонка, або Червоні скелі

⁴ Калаур, він же Караул

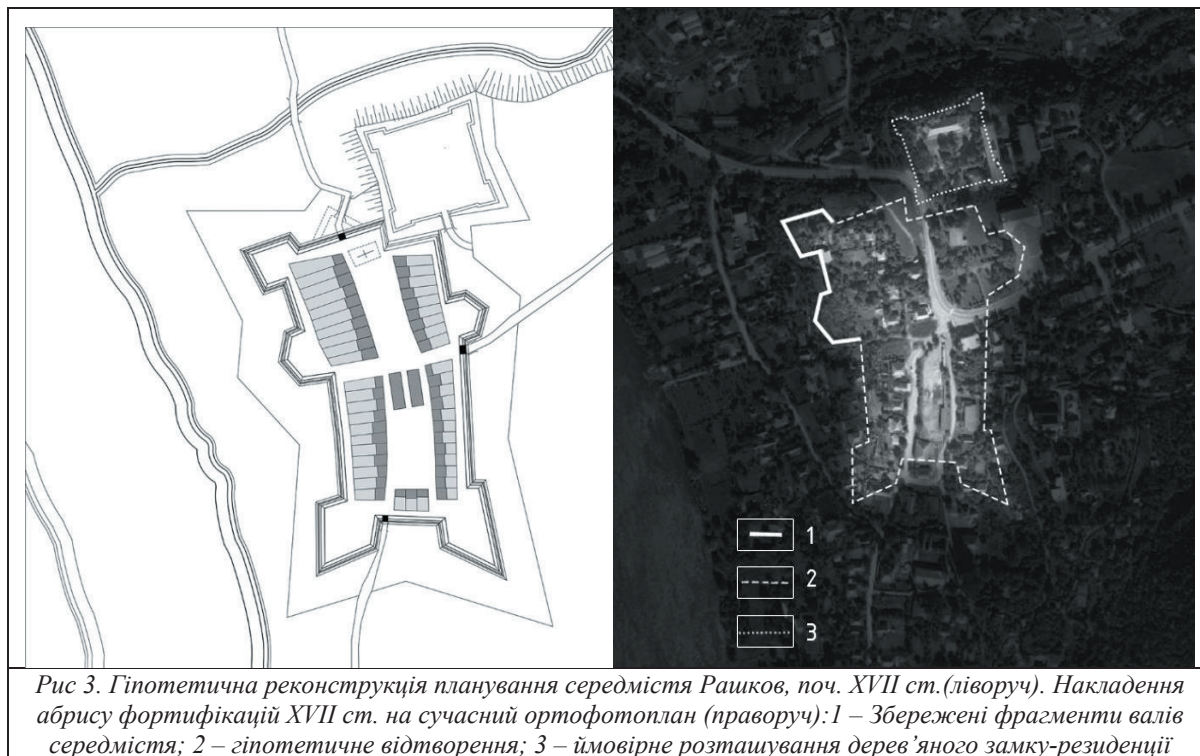

Рис. 2. Гіпотетична реконструкція містобудівного періоду Рашкова на поч. XV ст. 1. Фортеця-замок Караул (Калаур, Karawol). 2. Поселення Рашків. 3. Переправа через р. Дністер

Локалізація міських укріплень та замку Замойських у кінці XVI – першій пол. XVII ст.

Після придбання Яном Замойським, канцлером Речі Посполитої території у Подністров'ї він одразу зайнявся питаннями оборони та колонізації земель. Для оборонного замку було обрано місце гирлі річки Рашківки [26]. Замок був дерев'яний, у 1600 р. його знищили люди воєводи Київського, князя Костянтина Острозького внаслідок конфлікту Яна Замойського з князями Острозькими [27, с. 89-90] та захопили його. Карта Подільського воєводства Боплана показує нам Рашків уфортифікований двома незамкненими півкільцями оборонних ліній, а нідерландський географ Андреас Целяріус описує Рашків, як «могутню фортецю на кордоні безлюдного степу» [28, с. 368]. Коли з'явилися такі потужні фортифікації – очевидно вже за панування у Рашкові сина Яна Замойського, Томаша, котрий мав при своєму дворі венеціанського архітектора Андреа дель Акву. Цей військовий архітектор фортифікував Броди, удосконалював твердиню Замостя, спроектував Збараський замок та палац у Підгірцях, збудував башту при Краківській брамі у Львові. Проект фортифікацій Рашкова був ним надісланий Томашу Замойському у 1625 р. [29, с. 29-31].

Гіпотетична схема розпланування міста та укріплень цього періоду була опрацьована на підставі віднайдених в натурі залишків земляних бастионів та деяких розпланувальних орієнтирів – ринковій площі, історичних шляхів, рельєфу місцевості (рис. 3). Найбільш важким питанням є розташування замку Замойського, оскільки карта Боплана його не фіксує. Виходячи з інформації протестації урядників Замойського 1600 р. про заснування замку у гирлі Рашківки і аналізуючи рельєф, у якості ймовірного розташування замку обраний майданчик на куті плоского пагорбу. На користь цієї гіпотези виступає також факт розташування на ймовірній замковій території ще до 1917 р. панської адміністрації, чи двору, що може вказувати на спадкоємність розмежування міської та замкової (дідичної) територій. На даному етапі найбільш правдоподібним варіантом є сполучення міських та замкових фортифікації, як це було наприклад у Барі, Чигирині, Меджибожі, Жванці.

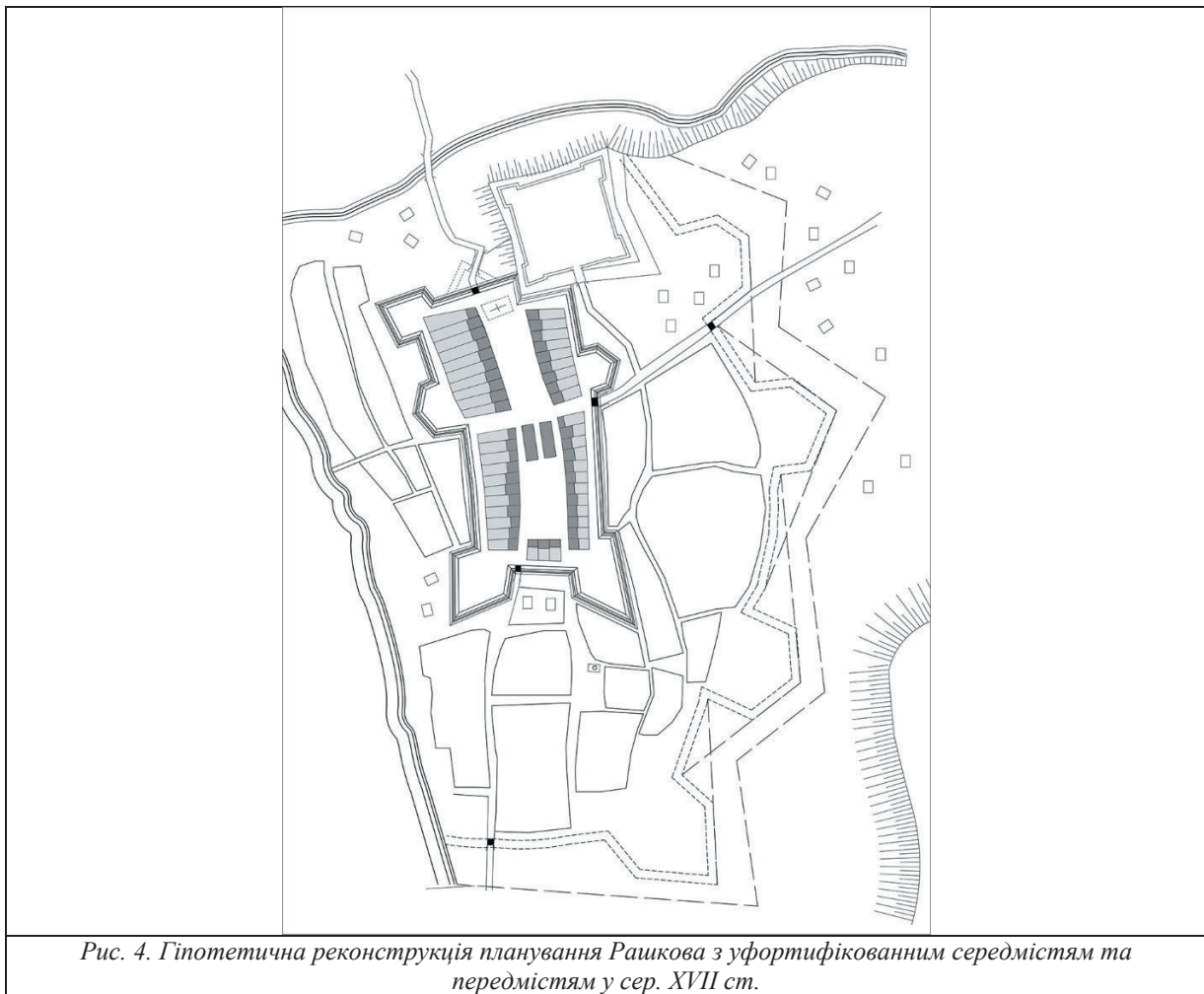

Локалізація фортифікацій передмістя

Зростання населення призвело до заселення передмість, які теж необхідно було боронити. Про середину XVII ст. ми маємо по Рашкову вже набагато більше інформації. По-перше, зафіксовані спогади мандрівників Евлія Челебі та патріарха Антіохійського Макарія, які згадують у Рашкові фортецю, а патріарх Макарій додає про дерев'яний замок з гарматами. Целяріус називає Рашків «могутньою фортецею на кордоні з безлюдним степом». Враховуючи те, що у 1671 р. в Рашкові стояв гарнізон з 7 кінних хоругв польського війська [30, с. 584] (700-1000 осіб), можемо стверджувати, що Рашків був достатньо вагомим військовим аргументом Речі посполитої на своєму південному порубіжжі. На карті Боплана Рашків показаний укріпленим двома півкільцями фортифікацій. Це наводить на думки, що виконаний Андреа дель Аквою проект все ж таки був втілений в життя, а розростання Рашкова (у 1654 р. в місті було 7 церков, тисячі мешканців та монастир) призвело до необхідності фортифікувати передмістя. На жаль, єдиним картографічним джерелом про ці фортифікації є тільки карти Боплана, Фрідріха де Баура та Ріцці Заноні. На підставі їх, аналізуючи теперішню планувальну структуру Рашкова, можна зробити висновок, що зовнішній периметр оборони не був замкнений і примикав західним кінцем до Дністра, а північно-східним – до Рашківки. Гіпотетичний контур укріплення передмістя нанесено на підставі вивчення реліктів урбаністичного планування та деяких орієнтирів, зокрема юдейського цвинтаря, перший надгробок якого датується 1709 р., коли ці укріплення ще існували. Очевидно теж, що це був бастионовий пояс, відповідний для свого часу і зафіксований на згаданих картах. Таким чином, з півночі поселення було прикрито природним захистом – річкою Рашківкою, та замковими укріпленнями, які, як вище було зазначено, сполучались з міськими (рис. 4).

Опис замку у 1662 р. знайдено у інвентарі [31, с. 300], підписаному власником Рашкова Станіславом Конєцпольським, воєводою сандомирським та Розандою Домною Хмельницькою, яка отримала його у заставне володіння. Згідно з описом, замок був дерев'яно-земляний, бастионовий, з «башточками» на рогах. Брама та міст вели з міста.

В середині було 2 будинки, склади з порохом, сіркою, баня, спижарня, стайня, у надбрамній вежі – комора для скарбу.

Таблиця 2. Аналіз історичної картографії XVII-XVIII с.

№	Назва мапи	Автор	Рік	Зображення Рашкова на мапі	Підпис (за легендою мапи)
1	Delineatio specialis et accurata Ukrainaæ [32]	Guillaume Levasseur de Beauplan.	1650		Urbs Munita (лат. «укріплене місто»)

2	Ukrainæ pars quæ BARCLAVIA PALATINATUS Vulgo dicitur	Guillaume Levasseur de Beauplan	1662		
3	Karta granic Polski... [33]	Rizzi Zannoni	Зйомка 1767 ⁵ , друк 1772		Miasto obmurowane (пол. «місто в мурах»)
4	Carte de la Moldavie pour servir à l'histoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turcs	Friedrich Wilhelm Bauer	1770		Bourg ole Ville (фр. «містечко або село»)

Ідентифікація історичної планувальної структури XVIII – поч. XIX ст.

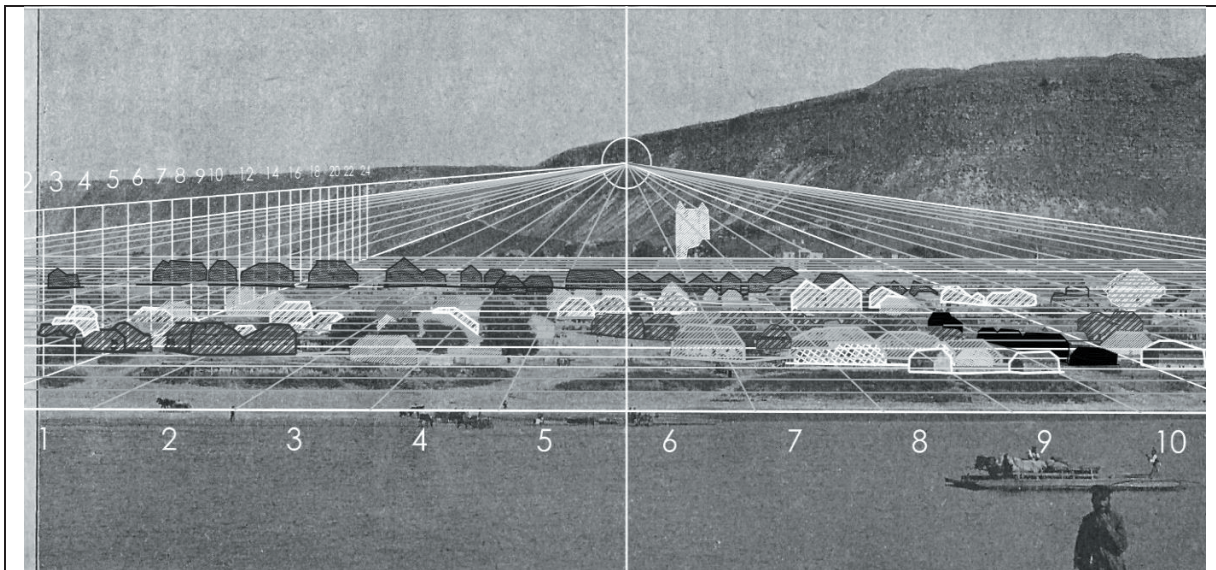
Після руйнівних подій II пол. XVII ст. спустошене під турецькою владою Поділля повертається до Польщі у 1699 р., але за прикордонні міста Кам'янку та Рашків ще йде тяганина між польською та турецькою сторонами. Врешті Конєцпольський довів свою власність у цих землях і міг фактично опанувати їх. У 1711 р. новими власниками стають князі Любомирські. У 1714 р. в Рашкові ще діє митрополичий монастир Миколи Чудотворця [35, с. 79]. Існують 4 греко-католицькі парафії Львівської дієцезії [36], Рашків є центром ключа та церковного намісництва. Любомирські ремонтують міські укріплення, переносять сюди родинний архів та касу, запрошують іноземних колоністів – вірмен, молдаван, юдеїв та навіть греків. Будуються вірмено-католицька та грецькі церкви, синагога. В історії Рашкова, особливо після спустошення 1770-1790-х років такий розквіт був чи не найбільшим в його історії, що не могло не вплинути на містобудівну структуру. Відшукати релікти історичного планування на тлі сучасності і було завданням цієї статті. Розібратися з цим питанням допоміг «План местоположения при местечке Рашков», складений генерал-лейтенантом Симеоном Олександровичем Мухіним у 1810 р. (рис. 5). План окомірний, накреслений чорною тушшю. На ньому чітко виділяється сформована у XVII-XVIII ст. квартальна щільна забудова центральної частини, яка є в межах окресленого нами у попередньому підрозділі зовнішнього оборонного периметру. Цікавою є урбаністична композиція ринкової площі, південна частина якої фланкується пасажем крамниць. Костел св. Каєтана, зведений на штучному пагорбі над середмістям, розташовано по центральній поперечній осі південної половини площі. Хоча очевидно, що наведений план не є точним в пропорціях, спостерігається умовність та спрощення планувальної структури, він дає дуже важливу інформацію для цього періоду Рашкова.

⁵ Припущення Ігоря Сапожнікова [34].

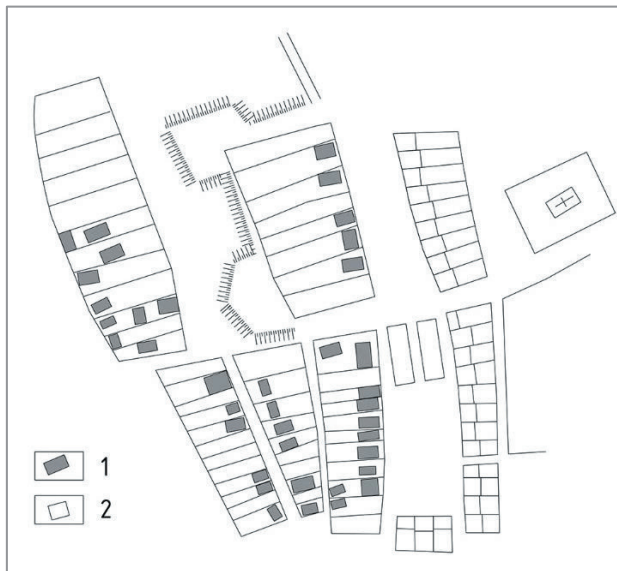

Рис. 5. Фрагмент плану Рашкова 1810 р. [37]: 1. Ринкова площа. 2. Крамниці. 3. Збережений земляний бастион міських фортифікацій. 4. Церква Успіння Пресвятої Богородиці. 5. Комплекс Великої синагоги. 6. Церква Покрови Пресвятої Богородиці. 7. Панський двір. 8. Церква Вознесіння. 9. Костел св. Каєтана. 10. Церква Св. Трійці. 11. Шпіхляри та комори. 12. Переправа

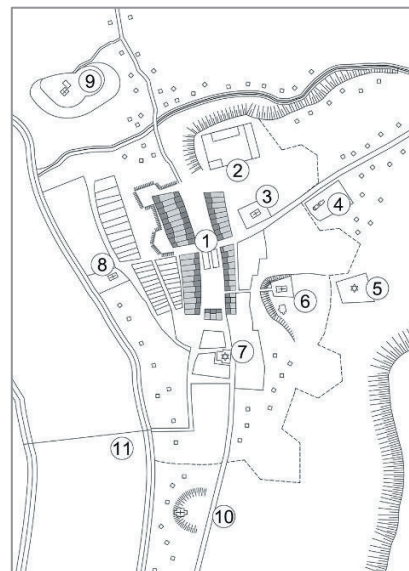
Для перевірки гіпотези про збереження у сучасному Рашкові планування кінця XVIII ст. була зроблена спроба проектування методами нарисної геометрії забудови з історичної фотопанорами 1903 р. [27, с. 89-90] на сучасний ортофотоплан та підрахування кількості вулиць (рис. 6).

а) ідентифікація вуличної мережі забудови історичного центру Раикова методами нарисної геометрії;

б)

в)

б) проєкція забудови з історичного фото (прорис з сучасної підоснови): 1. Зафіксовані на фотопанорамі 1903 р. будинки. 2. Уявна реконструкція кварталів і парцеляції;

в) гіпотетична реконструкція планування Раикова у II пол. XVIII ст.: 1. Ринкова площа з крамницями (частково збережена) 2. Панський двір (не збережений). 3. Церква Успіння, 1777 р. [39, с. 7-90] (не збережена), 4. Церква св. Трійці 1779 [40, с. 840-843] (збережена). 5. Юдейський цвинтар 1709 р. 6. Костел св. Каєтана 1786 (збережений). 7. Синагога XVIII ст. (частково збережена) 8. Церква Вознесіння 1700 р. (не збережена) 9. Церква св. Миколая Чудотворця (колишній монастир) (не збережена). 10. Церква Покрови Пресвятої Богородиці 1780-ті (тепер в руїні). 11. Переправа через Дністер

Висновки

Таким чином, на підставі аналізу актових джерел та переосмислення досліджень попередників, вдалося довести локацію Раикова біля давньої литовської фортеці Каравул поч. XV ст., на підставі вивчення картографічних матеріалів і уважного відчитання містобудівних реліктів у сучасній містобудівній ситуації – окреслити межі історичної генези XVI–поч. XIX ст. та локалізувати елементи старого міста. Подані гіпотези основних

періодів містобудівного розвитку дають підстави для проведення археологічних досліджень та поповнення спискових пам'яток архітектури, містобудування та археології. Необхідно поглибити подальші дослідження Рашкова з метою локалізації втрачених фортифікаційних, цивільних та сакральних споруд, а саме – монастиря св. Миколая, замку Замойських, брам фортифікації тощо. Перспективним є поповнення пам'яток культурної спадщини за рахунок віднайдених церквищ, монастирища, кам'яних пивниць ринкової забудови XVI-XVIII ст., їхнє розкриття, консервація та музеєфікація, а також відновлення втрачених споруд ландшафтними та урбан-дизайнерськими засобами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонович В. Нѣсколько данных о землевладѣніи въ южной Украинѣ въ XV столѣтіи//Кіевская старина. 1896. № 10. С. 1-19.
2. Молчановский И. Очеркъ извѣстій о Подольской землѣ до 1434 года. Кіѣвъ, 1885.
3. Грушевський М. С. Твори : у 50 т. / редкол.: П. Сохань (голов. ред.), І. Гирич та ін. Львів : Світ, 2002. – Т.16. / НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського. – Львів: Світ, 2012. – XXII, 250 с.: іл.; – (Серія «Рецензія та огляди»: 1905-1913).
4. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – Т. 9: [Pożajście – Ruksze]/Red.: Chlebowski Bronisław, Sulimierski Filip, Walewski Władysław. – Warszawa, 1888. – 960 s.
5. Свод памятников истории и культуры Молдавской ССР. Северная зона. Макет/ред.: Демченко Н. Кишинёв: Штиинца, 1987.
6. Архів молдавського державного проектного інститут Молдгипрограждансельстрой (тепер – UrbanProjekt). №1210. Інв. № 155-68-110. Кишинів.
7. Кравцов С. Принципы регулярного градостроительства Галичины XIV–XVII веков: дис. ... кандидата архитектуры / Всесоюзный научно-исследовательский институт теории архитектуры и градостроительства. Москва, 1993.
8. Бевз М. Методологічні основи збереження та регенерації заповідних архітектурних комплексів історичних міст (на прикладі Західної України): автореф. дис. ... доктора архітектури / Харківський державний технічний університет будівництва та архітектури. Харків, 2004.
9. Бевз М. Історичні міста Галичини: проблеми вивчення і збереження//Записки Наукового товариства імені Шевченка. Праці Комісії архітектури та містобудування. Львів: НТШ, 2001. Т. ССХLI. С. 84–112.
10. Рибчинський О. Формування і ревіталізація передмість історичних міст України: дис. ... доктора архітектури / Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2017.
11. Рибчинський О. Ринкові площі історичних міст України. Львів: Видавництво Старого Лева, 2016. 776 с.
12. Długossii I. Historiae polonicae Libri XII. 1711. 1168 с.
13. Prochaska A. Codex epistolaris Vitoldi Magni Ducis Lithuaniae 1376-1430. Cracoviae, 1882. 116 s.
14. Daniłowicz I. Skarbiec diplomatów papieskich, cesarskich, krolewskich, książęcych, posługujących do krytycznego wyjaśnienia dziejów Litwy, Rusi Litewskiej i ościennych im krajów. T.1. Wilno, 1862.
15. Полехов С. Список городов Свидригайла. Датировка и публикация//Древняя Русь. Вопросы медиевистики. 2014. №4. С. 111-125
16. Nomina civitatum, castrorum et districtuum, quos possidet Swidrigall. Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz (Berlin). Оригінал. XX. Hauptabteilung (Königsberger Archiv). Ordensbriefarchiv 27885. [Арк. 1 зб.]
17. Żurkowski S. Żywot Tomasza Zamojskiego kanclerza W. Kor. Lwów, 1860, С. 150-151.

18. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией: [в 15 т.]. Т. 12: 1675-1676. СПб., 1882.
19. Jabłonowski A. Atlas historyczny Rzeczypospolitej Polskiej. Epoka przelomu z wieku XVI-go na XVII-sty. Dział II-gi: «Ziemie ruskie» Rzeczypospolitej. Warszawa;Wiedeń, 1899–1904.
20. AGAD f. Tzw metrika litewska. Sygn. 10.6. Sygn. 17. «Kopie dokumentow rewizji województw podolskiego i bełskiego z 1564 roku».
21. Грушевский М. Барское староство, исторические очерки (XV-XVIII в.). Київ, 1894.
22. Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie w skutek Fundacyi śp. Aleksandra hr. Stadnickiego. T.12. Lwów, 1887.
23. Архив Юго-западной России, издаваемый временной комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденной при Киевском военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе: [в 37 т.]. Часть 8, том 2: материалы для истории местного управления в связи с историей сословной организации. Акты Барского староства XVII-XVIII в. Киев, 1894.
24. Литовська метрика. Книга 561: Ревізії українських замків 1545 року / Підготував В. Кравченко; Наук. тов. ім. Шевченка в Америці, Наук. тов. ім. Шевченка в Україні, НАН України, Інститут укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Київ, 2005. 597 с.
25. Коваленко С. И., Синика В. С., Тащи Е. Ф. и др. Свод археологических памятников Каменского района Приднестровской Молдавской Республики. Тирасполь, 2006. 100 с.
26. AGAD. F. 358. № 2876. S. 43.
27. Kempa T. Konflikt między kanclerzem Janem Zamoyskim a książętami Ostrogskimi i jego wpływ na sytuację wewnętrzną i zewnętrzną Rzeczypospolitej w końcu XVI wieku//Альманах соціальної історії. 2010. №9. 404 с.
28. Cellarius A. Regni Poloniae, magnique ducatus Lituaniae omniumque regionum juri polonico subjectorum novissima descriptio. Amsterdam, 1659. 712 p.
29. Herbst St. Twierdza Zamosć. – Warszawa, 1936. S. 413.
30. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией: [в 15 т.]. Т. 9: 1668-1672. СПб., 1877.
31. Białkowski L. Kilka dokumentów do dziejów Rusi południowej w wieku XVII i XVIII // Pamiętnik Lubelski. t. 3: Za lata 1935-1937. Lublin, 1938.
32. Beauplan W. Delineatio specialis et accurata Ukrainae Арк. 1-3. Kamieniec Podolski // Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa bc id: 266602, 1650.
33. Zanoni R. Karta granic Polski, zacząwszy od końca gór Karpackich w Siedmiogrodzie, aż do osady Tatarów Bessarabskich. Zawierająca Moldawię Połnocną, stepy Tatarów Lipków, u wyciągnięcie Dniestru od Chocima aż do Benderu / University College of London, School of Slavonic and East European Studies, 1772.
34. Сапожников І. Лівобережне Подністров'я в середині XVIII століття (за даними картографії). Машинопис автора, 2000. – и RL: http://chtyvo.org.ua/authors/Sapozhnykov_Ihor/Livoberezhne_Podnistrovia_seredyni_XVIII_stolittia_za_danymy_kartohrafiu (дата звернення: 29.10.2018).
35. Русов А. Русские тракты в конце XVII и начале XVIII веков и некоторые данные о Днепре из атласа конца прошлого столетия. Киев, 1876. 47-150 с., 1 л. к.
36. Скочиляс І. Південна межа Галицької (Львівської) єпархії у XV–XVIII століттях (Історико-географічний аспект)//Український археографічний щорічник. / ред. Сохань П.; НАН України. Археографічна комісія, Інститут української археографії. Київ, 2009. Вип. 13/14. – С. 318.
37. РГВИА Ф. 846. Оп. 16. Спр. 19764. Арк. 5-1, 5-2.
38. Бессарабия. Графический, исторический, статистический, экономический, этнографический, литературный и справочный сборник / под ред. П.А. Крушеван. Москва: Изд. газеты «Бессарабец», 1903. 528 с.

39. Труды Комитета для историко-статистического описания Подольской епархии. Вып. 2 / под ред. Сецинский Е. Каменец-Подольский, 1879.
40. Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета: Приходы и церкви Подольской епархии. Вып. 9. / под ред. Сеницкий Е. Каменец-Подольский, 1901.
41. Проект планировки и застройки охранной зоны историко-ландшафтного комплекса села Рашкова Каменского района. Объект № 10614, Молдавский государственный проектный институт «Молдгипрограждансельстрой», Госстрой СССР, 1975.

УДК 721.055

doi: 10.31650/2519-4208-2019-19-170-181

АРХИТЕКТУРА СООРУЖЕНИЙ-КОПИЙ

Польщикова Н. В., канд. архитектуры, доц. каф. ДАС

Одесская государственная академия строительства и архитектуры

Спирова Д.К., студентка АХИ ОГАСА

Радионова М.А., студентка АХИ ОГАСА

Аннотация. В статье описаны современные наиболее известные здания и сооружения – точные или почти точные копии аналогичных зданий и сооружений прошлого. Их возведение связано с развитием историко-архитектурного туристического бизнеса, в котором лидируют Китай и США. Рассматриваемые сооружения – внешне копии мировых архитектурных шедевров – вызывают неоднозначную реакцию у тех, кто с ними знакомится, так как в копировании не всегда соблюдены сомасштабности окружающей среде, что искажает восприятие самой копии. При этом архитекторы-копиисты процесс копирования считают доказательством их мастерства. В сложившейся ситуации есть и свои положительные стороны, ведь, если рассматривать ее с социальной точки зрения – создание реплик позволяет большему количеству людей расширить кругозор, увидев шедевры мирового зодчества, порой недоступные из-за своей отдаленности от места жительства, а с точки зрения экономической – увеличить бюджет страны в туристическом секторе экономики. Процесс копирования памятников архитектуры получает развитие и, может быть, даже станет одним из направлений в современной архитектуре.

Ключевые слова: памятники архитектуры, копия, образец, стилизация, шедевр.

АРХИТЕКТУРА СПОРУД-КОПИЙ

Польщикова Н. В., канд. архітектури, доц. каф. ДАС

Одеська державна академія будівництва та архітектури

Спірова Д.К., студентка АХІ ОДАБА

Радионова М.О., студентка АХІ ОДАБА

Анотація. У статті описані сучасні найбільш відомі будівлі і споруди – точні або майже точні копії аналогічних будівель і споруд минулого. Їх зведення пов'язане з розвитком історико-архітектурного туристичного бізнесу, в якому лідирують Китай і США. Розглянуті споруди – зовні копії світових архітектурних шедеврів – викликають неоднозначну реакцію у тих, хто з ними знайомиться, тому що в копіюванні не завжди дотримані співмасштабності навколишньому середовищу, що спотворює сприйняття самої копії. При цьому архітектори-копіїсти процес копіювання вважають доказом їхньої майстерності. У ситуації, що склалася, є і свої позитивні сторони, адже, якщо розглядати її з соціальної